

Łukasz Jan Korporowicz

Gaius and scientific activity of Jan Kanty Rzeziński

Łódzkie Studia Teologiczne 27/2, 61-72

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ŁUKASZ JAN KORPOROWICZ

Katedra Prawa Rzymskiego

Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego

GAIUS A DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA JANA KANTEGO RZESIŃSKIEGO

Słowa kluczowe: *Institucje* Gajusa, Jan Kanty Rzeziński, metoda badawcza, systematyczny wykład

1. Wprowadzenie. 2. Gaius we wczesnych pracach J.K. Rzezińskiego. 3. Wykład J.K. Rzezińskiego o *Institucjach* Gajusa. 4. Scholie do Gaja

1. WPROWADZENIE

Żyjący w latach 1803–1855 Jan Kanty Rzeziński nie jest współcześnie postacią szerzej znaną¹, warto jednak odnotować, iż to właśnie on – w roku akademickim 1831/1832 – jako pierwszy na ziemiach polskich prowadził systematyczny wykład *Institucji* Gajusa. Inicjatywa ta nigdy nie doczekała się w Polsce kontynuacji. Trzeba zaznaczyć ponadto, iż zainteresowanie krakowskiego romanisty odnalezionym zaledwie piętnaście lat wcześniej rękopisem weroneńskim² posłużyć może za ilustrację zainteresowań i metody badawczej J.K. Rzezińskiego.

2. GAIUS WE WCZESNYCH PRACACH J.K. RZESIŃSKIEGO

Jan Kanty Rzeziński był filozofem i prawnikiem. Z obu tych dziedzin uzyskał doktoraty, odpowiednio w 1826 i 1828 r. Doktorat z prawa poświęcił problematyce naliczania odsetek w prawie rzymskim. Tym, co wyróżniało J.K. Rzezińskiego na tle innych romanistów krakowskich początku XIX w., był jego warsztat naukowy. Posługiwał się on najnowszą literaturą przedmiotu, którą obszernie przywoływał

¹ Więcej na temat J.K. Rzezińskiego zob. Ł.J. Korporowicz, *Jan Kanty Rzeziński, Edward Gibbon i prawo rzymskie*, (w druku).

² Na temat okoliczności odnalezienia i opublikowania palimpsestu zawierającego tekst *Institucji* Gajusa zob. W. Wołodkiewicz, *Gaius weroneński odzyskiwany*, *Palestra* 58 (2013) 3–4, 243–246.

w swojej rozprawie. Ta szczególna cecha zdaje się tak wielce wyróżniać J.K. Rzezińskiego, iż M. Patkaniowski ośmiela się nazwać go „samoukiem”, który „od swego mistrza prof. Augustyna Boduszyńskiego niewiele chyba mógł się [...] nauczyć³”. Gdy mowa o samej rozprawie, to choć niewielkich rozmiarów – 41 stron tekstu – jest ona rzetelnym i wnikliwym opracowaniem postawionego tematu badawczego. J. Kodreński nazywa ją „ściśle dogmatyczną⁴”. Romanista przywołał w pracy, oprócz bogatego materiału źródłowego, również opracowania autorstwa dwudziestu czterech autorów, w tym nowości wydawnicze, jak np.: komentarz do tytułu *De usuris* M. Baumanna, wydany w Lipsku w 1827 r.⁵, czy pracę A. Castiau o rzymskim lichwiarstwie, opublikowaną w 1825 r. w Gandawie⁶.

Poszukując odwołań do Gaiusa, w rozprawie J.K. Rzezińskiego odnaleźć można tylko jedno miejsce odnoszące się do *Institutiones*. Między przypisami 14 a 15 autor dodał kolejny, oznaczony gwiazdką, w którym zanotował: „Gaii Comm. IV. §. 23”. Przywołany fragment dotyczy *lex Marcia* wydanej przeciwko *feneratores*⁷. W tekście J.K. Rzeziński zacytował cześć przywołanego fragmentu. Nie ulega wątpliwości zatem, iż przygotowując rozprawę doktorską, dysponował jedną z wydanych między 1820 a 1827 edycji gajańskiego tekstu (edycje: J.F.L. Goeschena⁸, F. Bluhme⁹ i R. Hubego¹⁰), jednak wykorzystany przez romanistę *passus* nie pozwala na ustalenie, którą się posługiwał.

Dwa lata później, w 1830 r., J.K. Rzeziński opublikował w oficynie J. Czecha, polski przekład rozdziału 44 dzieła E. Gibbona *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*¹¹, zatytułowany *Rys historyczny prawa rzymskiego*. Tłumaczenie to wpisywało się w kontekst europejskiej dyskusji na temat fragmentu pracy Anglika, która uchodzi za jedną z inspiracji do wykształcenia się w Niemczech na przełomie XVIII i XIX w. szkoły historycznoprawnej¹².

Wprawdzie odwołania do Gaiusa pojawiają się w pracy E. Gibbona dwukrotnie¹³, to pamiętać trzeba, iż angielski historyk pisał swoje dzieło przed odkryciem dokonany przez B.G. Niebuhra w 1816 r. Z tego też względu posługiwał się on wydaną w 1717 r. pracą zredagowaną przez A. Schultinga, *Jurisprudentia vetus*

³ M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego od reformy kollatajowskiej do końca XIX stulecia*, Kraków 1964, 205.

⁴ J. Kodreński, *Prawo rzymskie w Polsce w XIX w.*, Łódź 1990, 228, przyp. 101.

⁵ M. Baumann, *Commentatio ad legem XIII. D. de usuris*, Leipzig 1827.

⁶ A. Castiau, *Specimen inaugurale juridicum de foenore approbando*, Gandae 1825.

⁷ Na temat *feneratores* we współczesnej literaturze przedmiotu zob. A. Pikulska-Robaszkiewicz, *Lichwa w państwie i prawie republikańskiego Rzymu*, Łódź 1999, 14–15 i 21–23.

⁸ *Gai Institutionum commentarii IV e codice rescripto Bibliothecae Capitularis Veronensis auspiciis Regiae Scientiarum Academiae Borussicae nunc primum editi*, Berolini 1820.

⁹ *Gai Institutionum commentarii IV e codice rescripto Bibliothecae Capitularis Veronensis a Frid. Bluhmio iterum collato secundum edidit*, Berolini 1824.

¹⁰ *Gai Institutionum commentarii quattuor ad fidem secundae editionis berolinensis. Praemis-sa est commentario de vita et scriptis Gaii*, Varsoviae 1827.

¹¹ Wyd. 1, London 1776–1789.

¹² Na temat tej publikacji J.K. Rzezińskiego zob. Ł.J. Korporowicz, dz.cyt., (w druku).

¹³ Chodzi o przypisy 98 i 158, por. J.H.S. Rzeziński, *Rys historyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1830, 57 i 96.

*Ante-Justiniana*¹⁴, w której zamieszczone zostały liczące dwie księgi *Epitome Institutionum*. Jan Kanty Rzeziński pozostawał jednak wierny oryginalnemu tekstowi i nie zdecydował się na skorygowanie przypisów, w których przywołana została praca jurysty. Dziwi to z dwóch powodów. Po pierwsze, jak to wskazano wcześniej, romanista dysponował jedną z edycji *Instytucji*. Po drugie, w kolejnym roku, J.K. Rzeziński miał przystąpić do wykładania ich treści studentom Uniwersytetu Jagiellońskiego.

3. WYKŁAD J.K. RZESIŃSKIEGO O INSTYTUCJACH GAIUSA

22 sierpnia 1831 r. J.K. Rzeziński skierował do władz Wydziału Prawa i Administracji propozycję poprowadzenia wykładów dotyczących odnalezionych niedawno *Instytucji* Gaiusa. Pismo, zachowane w zbiorach archiwalnych UJ w dwóch egzemplarzach¹⁵, pozostaje cennym źródłem poznania treści, jakie J.K. Rzeziński miał przekazywać studentom w trakcie wykładu. Trzeba w tym miejscu zauważyć, iż autorzy, którzy dotychczas pisali na ten temat traktowali wspomniany dokument pobieżnie. Ograniczali się jedynie do wskazania listy, niepełnej zresztą, autorów prac, z których romanista miał korzystać przy przygotowywaniu swoich zajęć.

Prośbę J.K. Rzezińskiego można podzielić na dwie części. W pierwszej wskazywał on na konieczność prowadzenia wykładu poświęconego *Instytucjom*, podczas gdy w drugiej przedstawił ramowy plan samego wykładu.

Po początkowym wyjaśnieniu doniosłości odkrycia rękopisu weroneńskiego i ogłoszeniu jego edycji przez J.F.L. Göschena, zauważył, iż: „niemasz Uniwersytetu w Niemczech w którymby dzieło Gaja, iuż to historycznie, iuż też dogmatycznie, iuż wreszcie exegetycznie wyjaśnianem niebyło”¹⁶. Kontynuując tę myśl, dodał: „rozwodzić się nad korzyściami wykładu takowego, byłoby rzeczą zbyteczną [...]”. Po takim wprowadzeniu, romanista, przypominając swoje wcześniejsze związki z Uniwersytetem Jagiellońskim, zaproponował, aby Wydział Prawa i Administracji zatrudnił go na stanowisku: „professora extraordinaryjnego wykładu exegetycznego Komentarzy Gaja pod względem historycznym”.

Szczególnie cenna wydaje się jednak druga część dokumentu, w której przedstawiony został schemat wykładu. Miał on składać się z trzech części. Pierwsza z nich poświęcona była osobie jurysty i podzielona na trzy działy: „(1) co do imienia – nad imieniem, nazwiskiem, przydomkiem i miejscem urodzenia, wyłuszczyć historycznie imiona rozmaitych Gaiów, tak w pismach prawnych jak

¹⁴ Lugduni Batavorum 1717.

¹⁵ AUJ S I – 392; WPI – 20.

¹⁶ Wykłady *Instytucji* Gaiusa prowadzone były m.in. od 1819 r. przez F.C. von Savigny na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie (J. Rückert, *Friedrich Carl von Savigny (1779–1861). Friedrich Carl von Savigny – ein Frankfurter in Berlin*, in: *Festschrift 200 Jahre Juristische Fakultät der Humboldt-Universität zu Berlin*, red. S. Grundmann et al., Berlin–New York 2010, 145), czy od 1820 r. przez S. Zimmerna na Uniwersytecie w Heidelbergu (*Anzeige der Vorlesungen, welche im Sommerhalbjahre 1820 auf der Großherzoglich Badischen Ruprecht-Karolinischen Universität zu Heidelberg gehalten werden sollen*, Heidelberg 1820, 6).

i innych napotkanych, (2) co do wieku – przebiegnę rozmaite zdania pisarzy w tej mierze¹⁷ [...] i wykażę iż Gaius urodził się dopiero pod Hadrianem a pisał *sub Pio et Divo Marco* oraz (3) co do nauk – wszystkie literackie jego pisma, iakimi są: *Commentarii – libri aureis sive res quotidiana – libri singularis i ad edictum provinciale*, z których ułamki tylko w pandektach pozostały”. Druga część wykładu została przez J.K. Rzezińskiego opisana w następujący sposób: „po lakonicznem wyluszczeniu rzeczy dotyczących samego Gaia – skreślę obraz wieku Pia i Marka tak pod względem domowych iak i publicznych stosunków abym zyskał stanowisko z któregooby i naprzód i w tył całe pole nauki naszej innym że tak powiem rzutem oka przejrzeć było można”. Trzecia część to wreszcie wykład *Instytucji*, jednak z uwzględnieniem: „miejsc w styczności z sobą zostających a w samychże Komentarzach napotykanym i przytoczeniu ułamków Pandektów i ustaw Kodexu odnoszących się do każdej nauki przez niego dotkniętej”. W tym miejscu J.K. Rzeziński wskazał literaturę przedmiotu, na podstawie której pragnął prowadzić wykład. Wymienił prace: E. Gansa¹⁸, J.F.L. Göschena¹⁹, A.W. Hefftera²⁰, E. Böckinga i C.A. Klenzego²¹, K.A.D. Unterholznera²², C.J. von Assena²³ i E. Duponta²⁴.

Władze wydziałowe wyraziły zgodę na prowadzenie przez J.K. Rzezińskiego zaproponowanego wykładu i wystąpiły o potwierdzenie tej decyzji, najpierw przez Senat Akademicki (pismo z 30 sierpnia 1831 r. podpisane przez dziekana A. Krzyżanowskiego²⁵), a następnie przez rektora A. Estreichera, co nastąpiło pismem z 26 września 1831 r. Romanista nie uzyskał jednak posady profesora nadzwyczajnego. Zatrudniony został w charakterze wykładowcy bezpłatnego. Sam wykład miał zaś charakter – zgodnie z dzisiejszą nomenklaturą – monograficzny. Warto nadmienić jeszcze, za znawcami historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, że zaferowanie takiego rodzaju zajęć krakowskim studentom w latach trzydziestych XIX w. było wydarzeniem zupełnie wyjątkowym²⁶.

¹⁷ J.K. Rzeziński przywołuje nazwiska następujących autorów: F.C. Conradiego, Ch.G. Haubolda i G. Hugo. Romanista wymienia jeszcze jednego autora, którego nazwisko, można najprawdopodobniej odczytać jako Raeverard. Podjęte poszukiwania nie dały jednak jasności, o kim J.K. Rzeziński myślał.

¹⁸ *Scholjen zum Gajus*, Berlin 1821.

¹⁹ *Gaii institutionum commentarii quattuor*, Berolini 1820.

²⁰ *Gaii Institutionum commentarii quattuor*, Bonnae 1830.

²¹ *Gaii et Iustiniani Institutiones iuris Romani*, Berolini 1829.

²² *Coniecturae de suppleendis lacunis quae in Gaii Institutionum commentario quarto occurrunt*, Wratislaviae 1823.

²³ Wydaje się, że J.K. Rzeziński odwoływał się do *Adnotatio ad Institutionum Gaii commentarios. Liber primus*, Lugduni Batavorum 1826. W dokumencie taki tytuł jednak nie występuje. J.K. Rzeziński pisze o *Observationes in Gaium*. Taka praca nie występuje jednak w zestawieniu prac C.J. van Assena.

²⁴ *Disquisitiones in commentarium IV. institutiionum Gaii*, Lugduni Batavorum 1822.

²⁵ AUJ S I–392. Warto zauważyć, iż J.K. Rzezińskiego łączyły z A. Krzyżanowskim bliskie relacje. Z jednej strony, we wskazanym piśmie widać bardzo pochlebną opinię dziekana Wydziału Prawa i Administracji na temat romanisty. Z drugiej natomiast, J.K. Rzeziński dedykował swoją rozprawę doktorską z 1828 r. A. Krzyżanowskiemu. Na jego temat zob. ostatnio: *Krzyżanowski, Adam Szymon Jan, herbu Świnka*, w: *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. P.M. Żukowski, t. 2: 1780–2012, Kraków 2014, 262–263.

²⁶ M. Patkaniowski, dz.cyt., 205; J. Kodrębski, *Prawo rzymskie...*, dz.cyt., 227; J. Sondel, *Z dzie-*

Jan Kanty Rzeziński prowadził wykład jedynie w roku akademickim 1831/1832, w wymiarze dwóch spotkań tygodniowo, każde trwające jedną godzinę. W następnym roku romanista prowadził już wykład o prawie spadkowym w rozwoju historycznym, co mogłoby oznaczać nikłe zainteresowanie *Instytucjami* Gaiusa.

4. SCHOLIE DO GAJA

W 1833 r., w związku ze zmianami organizacyjno-prawnymi w Uniwersytecie, J.K. Rzeziński zaprzestał prowadzenia wykładów bezpłatnych. Nadal pozostał jednak aktywny naukowo, o czym świadczy jego zaangażowanie w działalność Towarzystwa Naukowego Krakowskiego czy zwiążanie się ze środowiskiem *Kwartalnika Naukowego* redagowanego przez A.Z. Helcla²⁷. Przejawem działalności naukowej J.K. Rzezińskiego było również przedłożenie kolejnego tłumaczenia zagranicznej pracy. W 1838 r. romanista opublikował polski przekład *Scholien zum Gajus* E. Gansa²⁸, nad którym – jak można przypuszczać – pracował już na początku lat trzydziestych, gdy przygotowywał się do prowadzenia wykładów na temat *Instytucji*.

Podobnie jak w przypadku tłumaczenia pracy E. Gibbona²⁹, także i w tłumaczeniu książki E. Gansa próżno jest szukać indywidualizmu J.K. Rzezińskiego. Tłumacz ściśle trzymał się oryginalnego tekstu i pozwolił sobie jedynie na marginalne komentarze i zmiany umieszczone w przypisach³⁰.

Kluczowe pozostaje zatem przyjrzenie się przedmowie, którą J.K. Rzeziński poprzedził właściwy przekład. Już na początku uwagę zwraca odwołanie się romanisty do postaci G. Hugo. Wskazał on, iż niemiecki prawnik „otworzył [...] nowy zupełnie zawód, aby na drodze poszukiwań historycznych, śledzić rozwijanie się i postęp prawa nadanego”. Jednocześnie dodał, iż szkoła, której podwaliny położył G. Hugo, nie osiągnęła postawionych sobie celów. Niemniej udało się jej

jów Katedry Prawa Rzymskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego, w: *Prace Komisji Historii Nauki PAU*, red. M. Kokowski, t. 12, Kraków 2013, 102.

²⁷ Na temat *Kwartalnika naukowego* zob. W. Kozub, *Antonii Zygmunt Helcel*, Kraków 1980, 19–21; S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME. Czasopiśmiennictwo prawnicze w Polsce do 1939 roku*, Warszawa 2011, 68; S. Dziki, *Czasopiśmiennictwo Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815–1846)*, *Zeszyty Prasoznawcze* 55 (2012) 4, 62–63.

²⁸ E. Gans, *Scholien zum Gajus*, Berlin 1821. Tłumaczenie J.K. Rzezińskiego jest jedynym pełnym przekładem pracy E. Gansa na język obcy. Fragmenty *Scholien* zostały przetłumaczone na język włoski i opublikowane przez A. Turchiarulo w pracy zatytułowanej *Studi sopra Gans relativi al diritto romano*, Napoli 1854.

²⁹ Ł.J. Korporowicz, dz.cyt., (w druku).

³⁰ Przykładowo wymienić można następujące zmiany: w polskim tłumaczeniu pominięto przypisy 4 ze strony 11, 1 ze s. 13 oraz 9 ze s. 211 oraz obszerne (kilkustronicowy) przypis 8 rozpoczynający się na stronie 393 oryginalnej pracy. Zamieniono również kolejność przypisów, które w pracy E. Gansa znajdują się na s. 126. W niektórych miejscach J.K. Rzeziński zmienił oznaczenia tekstów źródłowych bądź ich lekcję przywoływaną przez E. Gansa (np. J.H.S. Rzeziński, *Scholien do Gaja*, Kraków 1838, 32). W innych miejscach odnaleźć można z kolei zwykłe błędy edytorskie, jak np. zmiana oznaczenia cytowanego fragmentu *Instytucji* (tamże, 153, przyp. 3, gdzie fragment z G. 1, 181 oznaczony został przez J.K. Rzezińskiego jako G. 1, 151).

udowodnić, że prawo jest „wypadkiem oświecenia każdego wieku i kraju”. Dalej J.K. Rzesiński podkreślił, iż badania prowadzone w Niemczech ze względów historycznych w znacznej części dotyczyły dziejów prawa rzymskiego. Zauważył również, iż przyniosły one wiele korzyści nauce prawa. Jego zdaniem za najważniejsze osiągnięcia niemieckich romanistów należy uznać publikację tekstów źródłowych, w tym fragmentów autorstwa Ulpiana przez G. Hugo³¹, fragmentów Kodeksu Teodozjańskiego przez W.F. Clossiusa³² i *Fragmenta Iuris Vaticana* przez A. Maia³³. Najważniejszym osiągnięciem – zdaniem J.K. Rzesińskiego – było jednak zainicjowane przez F.C. von Savigny poszukiwanie i odnalezienie *Kommentarzy Gaja*, z którymi wiązano wiele nadziei na wyjaśnienie „wielu sprzecznych pozornie w prawie Rzymskim nauk”. Jan Kanty Rzesiński zauważył, iż odkrycie *Instytucji Gaiusa* wywołało duże zainteresowanie świata naukowego. W wypowiedzi tej dostrzec można pewne nawiązanie do pisma złożonego Radzie Wydziału Prawa i Administracji w 1831 r. W przekonaniu romanisty najlepszym opracowaniem poświęconym Gaiusowi i jego dziełu była praca E. Gansa, która „oprócz jasnego wykładu, trafnych uwag i jeniałnie rzuconych domysłów, łączy w sobie tę nie porównaną korzyść, iż stawiając prawo Rzymskie według *Kommentarzy Gaja* obok prawa Justiniańskiego, ocenia i zalety i usterki nowszego ustawodawstwa”.

Na koniec swojej przedmowy romanista wyraził krytyczny pogląd na temat kondycji polskiej nauki prawa rzymskiego. Wskazał on, że polscy „uczni, nawet ci, którzy *ex professo* znać je są obowiązani – czy to przenosząc *dulce farniente* nad ukształcenie umysłowe, czy też gardząc wszelką bezwzględnie nowością – otoczyli się, że tak powiem, co do obeznania się z prawem Rzymian, murem chińskim i w obrębie jego uniesieni bałwochwalczym zaślepieniem biją czołem zwietrzałym jego kapłanom, nie troszcząc się ani o ogólne wzniesienie umiejętności, ani o jej rozpowszechnienie z stanowiska, na którym się obecnie w oświeconych państwach Europy znajduje”. Odnieść można wrażenie, że opinia J.K. Rzesińskiego była wymierzona w znane mu środowisko krakowskie, tj. osoby A. Boduszyńskiego, P. Bartymowskiego oraz K. Massalskiego³⁴. Sugeruje to również pochlebna opinia romanisty na temat romanistów warszawskich – W.A. Maciejowskiego i R. Hubego – którą odnaleźć można z kolei w przedmowie od *Rysu historycznego prawa rzymskiego*³⁵.

To, co wydaje się szczególnie interesujące, to oddźwięk naukowy na dokonane przez J.K. Rzesińskiego tłumaczenie. W 1840 r. było ono wzmiankowane w wydawanym w Lipsku „*Blätter für literarische Unterhaltung*” z 23 stycznia 1840 r. w artykule *Literarische Nachrichten aus Polen*³⁶. Oprócz wskazanego doniesie-

³¹ *Domitii Ulpiani fragmenta libri regularum singularis: uti videtur, vulgo XXIX tituli ex corpore Ulpiani. Denuo recensuit Gustavus Hugo*, Berolini 1811.

³² W.F. Clossius, A. Peyron, K.F.C. Wencki, *Codicis Theodosiani libri V priores*, Lipsiae 1825.

³³ A. Maius, *Iuris romani anteiustiānei fragmenta Vacticana e codice palimpsesto*, Romae et Berolini 1824.

³⁴ Na temat „dorobku naukowego” tych wykładowców prawa rzymskiego zob. J. Sondel, dz.cyt., 101–102.

³⁵ J.H.S. Rzesiński, *Rys historyczny...*, dz.cyt., druga strona przedmowy, brak oznaczenia liczbowego strony.

³⁶ *Blätter für literarische Unterhaltung* 1840, nr 23, 92.

nia prasowego kolejną publikacją, w której odniesiono się do *Scholii*, była recenzja W.A. Maciejowskiego wydana w 1841 r. na łamach „Biblioteki Warszawskiej”³⁷. Recenzja w większości poświęcona była znaczeniu odkrycia *Institucji* oraz autorytetowi, jakim cieszył się E. Gans³⁸. Dopiero ostatnie zdanie zawiera odniesienie do pracy krakowskiego romanisty. Wacław Aleksander Maciejowski napisał: „Choćby dla tłumacza lepszy radzić było można wybór z dzieł Gansa i to o którym mówimy, tłumaczenie nie jest bez prawdziwej zasługi”³⁹.

Nieco później o staraniach J.K. Rzezińskiego nie zapomniał autor noty biograficznej E. Gansa, umieszczonej w dziewiątym tomie *Encyklopedii* S. Orgelbranda, pisząc: „*Scholije do Gaja* [...], dzieło pełne gruntownej erudykcji i bystrych poglądów, przełożył na język polski Rzeziński”⁴⁰.

W sposób najbardziej gruntowny przekład autorstwa J.K. Rzezińskiego wykorzystany został jednak przez T. Dydyńskiego⁴¹. W latach 1865–1867 ukazało się w Warszawie polskie tłumaczenie dwóch pierwszych ksiąg *Institucji* Gaiusa autorstwa wspomnianego romanisty⁴². Odwołanie do J.K. Rzezińskiego pojawia się już na stronie III przekładu, gdzie zebrano cytaty z pism różnych prawników traktujących o dziele Gaiusa. Odwołuje się zatem T. Dydyński po kolei do D. Gothofredusa, J.F.L. Goeschena, F.C. von Saviny’ego, E. Boeckinga, G.P.E. Huschkego, aby na końcu zacytować fragment pochodzący z przedmowy J.K. Rzezińskiego do jego tłumaczenia *Scholii*: „Instytucje Gaja za najcenniejszy pomnik starożytnego zakonodawstwa śmiało poczytać możemy”⁴³. Także nieco dalej, T. Dydyński wymienił pracę J.K. Rzezińskiego, wskazując na najważniejsze publikacje traktujące o Gaiusie. W punkcie trzecim wskazał *Scholien zum Gaius* E. Gansa, dodając w nawiasie: „Komentarz Gansa przełożył na język polski Rzeziński. Kraków. 1838”⁴⁴.

Warta odnotowania jest uwaga, którą T. Dydyński umieścił w przypisie 23 swojego tłumaczenia *Institucji*. Powołując się na pracę E. Gansa, dopowiedział w nawiasie: „Komentarz Gansa przełożył na język polski Rzeziński. Wszystkie prace tego światłego, wielce zasłużonego, a niestety zawcześnie zmarłego profesora odznaczają się wielką naukowością i bystrością. Staraniem Uniwersytetu Jagiellońskiego wyszły niedawno na widok publiczny dwie znakomite prace ś.p. J.H.S. Rzezińskiego: Wykład Europejskiego prawa Narodów według Hefftera i Wykład filozofii prawa według Stahla. Dzieła niniejsze okazują, że językowi naszymi nie

³⁷ Biblioteka Warszawska 1841, nr 2, 513.

³⁸ Pisanie recenzji „nie na temat” charakteryzowało W.A. Maciejowskiego, zob. J. Kodrębski, *Wacław Aleksander Maciejowski jako romanista*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 26 (1974) 1, 220.

³⁹ Biblioteka Warszawska 1841, nr 2, 513.

⁴⁰ *Encyklopedyja powszechna. Tom Dziewiąty (Flem.-Glin.)*, Warszawa 1862, 604.

⁴¹ Sylwetkę T. Dydyńskiego przedstawił J. Kodrębski, *Teodor Dydyński (1836–1921)*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne, Seria I*, 59 (1968), 135–149.

⁴² *Instytucje Gaja przepolszczył, uwagami opatrzył i pierw otwór dodał Dr. Teodor Dydyński*, zeszyt I, Warszawa 1865; zeszyt II, Warszawa 1867 (ciągła numeracja stron). Obszerny artykuł recenzyjny pierwszego zeszytu zamieścił F. Zoll w „*Czasopiśmie poświęconym Prawu i Umiejętnościom politycznym*” 3 (1865) 6, 356–363 i 3 (1865) 7, 412–421.

⁴³ *Instytucje Gaja*, z. I..., III.

⁴⁴ Tamże, XIII.

zbywa na wykończeniu i sile w wykładzie nawet takiej umiejętności, jaką jest filozofja prawa⁴⁵”.

W następnym przypisie T. Dydyński ponownie odwołuje się do E. Gansa, z tym że przekierowuje czytelnika bezpośrednio do przekładu J.K. Rzezińskiego, wskazując na odpowiedni fragment tłumaczenia tego ostatniego⁴⁶. Jest to o tyle ciekawe, iż dalej, powołując *Scholie*, odwołuje się T. Dydyński do oryginalnej pracy niemieckiego romanisty⁴⁷, aby wreszcie zilustrować termin *connubium* passusem z tłumaczenia J.K. Rzezińskiego: „*connubium*, wspólne wszystkim obywatelom rzymskim, jest prawnym małżeństwem Rzymianina z Rzymianką⁴⁸”. W ten sposób T. Dydyński posługuje się tłumaczeniem J.K. Rzezińskiego jeszcze kilkukrotnie, raz wskazując, że korzysta z polskiego przekładu⁴⁹, w pozostałych przypadkach odsyłając jedynie czytelnika do lektury określonych fragmentów tłumaczenia⁵⁰.

Trzeba zauważyć w tym miejscu, że powyższe uwagi odnosiły się jedynie do wydanego w 1865 r. pierwszego zeszytu „przepolszczenia”. W 1867 r. opublikowany został drugi zeszyt, lecz w sposób widoczny doszło do zmiany metodologii pracy T. Dydyńskiego. Trudno wskazać jej przyczyny. Analiza przypisów pokazuje, iż romanista zdecydowanie ograniczył odwołania do literatury fachowej, w tym pracy E. Gansa i jej polskiego przekładu⁵¹.

W 1892 r. T. Dydyński opublikował jeszcze jedno, obejmujące wszystkie cztery księgi, tłumaczenie *Instytucji*, tym razem w języku rosyjskim. Romanista pozbawił jednak swoją pracę wszystkich odniesień do przekładu J.K. Rzezińskiego, w tym usunął cytaty z przedmowy do *Scholii* z otwierającej tłumaczenie listy znanych uczonych. Zamiast tego dodał cytaty autorstwa G.W. Leibniza⁵². Brak też nawiązań do przekładu J.K. Rzezińskiego w innej późnej pracy T. Dydyńskiego: *Historia źródeł prawa rzymskiego*⁵³.

Tłumaczenie J.K. Rzezińskiego wzmiankował jeszcze krótko w 1906 r. F. Zoll, starszy, w opracowaniu zatytułowanym *Historia prawodawstwa rzymskiego*⁵⁴. Na-

⁴⁵ Tamże, 6, przyp. 23.

⁴⁶ Tamże, 6–7, przyp. 24: „Gansa Scholie do Gaja” w przekładzie Rzezińskiego str. 56 i nast.

⁴⁷ Tamże, 19, przyp. 49.

⁴⁸ *Instytucje Gaja...*, dz.cyt., 20, przyp. 51; J.H.S. Rzeziński, *Scholie...*, dz.cyt., 65.

⁴⁹ *Instytucje Gaja...*, dz.cyt. 23–24, przyp. 58; J.H.S. Rzeziński, *Scholie...*, dz.cyt. 93–94.

⁵⁰ *Instytucje Gaja...*, dz.cyt., 28, przyp. 65 (odwołanie bez cytatu do J.H.S. Rzeziński, *Scholie...*, dz.cyt., 67–72; *Instytucje Gaja...*, dz.cyt., 29, przyp. 69 (również odwołanie bez cytatu do J.H.S. Rzeziński, *Scholie...*, dz.cyt., 69); *Instytucje Gaja...*, dz.cyt., 39, przyp. 84 (odwołanie bez cytatu do J.H.S. Rzeziński, *Scholie...*, dz.cyt., 110–112); *Instytucje Gaja...*, dz.cyt., 48, przyp. 100 (odwołanie bez cytatu do J.H.S. Rzeziński, *Scholie...*, dz.cyt., 130); *Instytucje Gaja...*, dz.cyt., 52, przyp. 107 (odwołanie bez cytatu do J.H.S. Rzeziński, *Scholie...*, dz.cyt., 132–169; w tym miejscu T. Dydyński wskazał błędny zakres stron, powinno być 133–169); *Instytucje Gaja...*, dz.cyt. 59, przyp. 119 (odwołanie bez cytatu do J.H.S. Rzeziński, *Scholie...*, dz.cyt., 166); *Instytucje Gaja...*, dz.cyt., 60, przyp. 122 (odwołanie bez cytatu do J.H.S. Rzeziński, *Scholie...*, dz.cyt., 146–149).

⁵¹ Może to nieco dziwić, skoro w swojej recenzji F. Zoll podkreślał, iż należałoby raczej zwiększyć liczbę przypisów i odwołań do literatury przedmiotu, por. F. Zoll, [art. rec.], *Czasopismo poświęcone Prawu i Umiejętnościom politycznym* 3 (1865) 6, 360.

⁵² T. Dydyński, *Институции Гая, текстъ и переводъ*, Варшава 1892, 1.

⁵³ T. Dydyński, *Historia źródeł prawa rzymskiego*, Warszawa 1904.

⁵⁴ F. Zoll, *Historia prawodawstwa rzymskiego*, cz. 2, Kraków 1906, 58.

stępnie na temat *Scholii* pisał już jedynie J. Kodrębski w kontekście badań nad nauczaniem i nauką prawa rzymskiego w Polsce w XIX w.⁵⁵.

5. ZAKOŃCZENIE

Gaius i jego *Institucje* były bliskie J.K. Rzezińskiemu od początku jego działalności akademickiej i naukowej. Do historii nauki prawa rzymskiego w Polsce krakowski romanista przeszedł jako ten, który jako pierwszy prowadził systematyczny wykład „Kommentarzy Gaia”. Wprawdzie inicjatywa ta nawiązywała do działań podejmowanych na uczelniach niemieckich, jednak jak się wydaje nie znalazła ona podatnego gruntu w Krakowie. Wykład zniesiono zaledwie po roku.

Także przekład pracy E. Gansa, *Scholien zum Gajus*, przyniósł J.K. Rzezińskiemu umiarkowaną sławę. Choć był on chwalony za jego dokonanie przez W.A. Maciejewskiego i T. Dydyńskiego, jednak tym, co zapewniłoby mu pamięć kolejnych pokoleń romanistów byłaby pierwsza polska monografia poświęcona rzymskiemu juryście.

Można J.K. Rzezińskiego krytykować za podejmowane przez niego działania oraz wytykać ich jedynie połowicznie naukowy wymiar. Trzeba jednak równocześnie pamiętać, iż wszystko, co osiągnął jako naukowiec czynił przede wszystkim jako hobbysta. Powtarzające się odmowy jego zatrudnienia na krakowskim Wydziale Prawa sprawiały, iż J.K. Rzeziński pozostawał rozdarty między prawem i polityką a prowadzonymi badaniami historyczno-prawnymi.

BIBLIOGRAFIA

- Anzeige der Vorlesungen, welche im Sommerhalbenjahre 1820 auf der Großherzoglich Badischen Ruprecht-Karolinischen Universität zu Heidelberg gehalten werden sollen*, Heidelberg 1820.
- Dydyński T., *Институции Гаю, текстъ и переводъ*, Варшава 1892.
- Dydyński T., *Historia źródeł prawa rzymskiego*, Warszawa: Wydawnictwo E. Wendego 1904.
- Dziki S., *Czasopiśmiennictwo Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815–1846)*, *Zeszyty Prasoznawcze* 54 (2012) 4, 54–83.
- Encyklopedyja powszechna. Tom Dziewiąty (Flem.–Glin.)*, Warszawa: Wydawnictwo: S. Orgelbranda 1862.
- Gai Institutionum commentarii IV e codice rescripto Bibliothecae Capitularis Veronensis auspiciis Regiae Scientiarum Academiae Borussicae nunc primum editi*, Berolini: G. Reimer 1820.
- Gai Institutionum commentarii IV e codice rescripto Bibliothecae Capitularis Veronensis a Frid. Bluhmio iterum collato secundum edidit*, Berolini: G. Reimer 1824.
- Gai Institutionum commentarii quattuor ad fidem secundae editionis berlinensis. Praemissa est commentario de vita et scriptis Gaii*, Varsoviae 1827.
- Gans E., *Scholien zum Gajus*, Berlin: Ferdinand Dümmler 1821.
- Gibbon E., *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, wyd. 1, London: Strahan & Cadell 1776–1789.

⁵⁵ J. Kodrębski, *Prawo rzymskie...*, dz.cyt., 227–228.

- Institucje Gaja przepolszczył, uwagami opatrzył i pierwotwór dodał Dr. Teodor Dydyński*, zeszyt I, Warszawa 1865; zeszyt II, Warszawa: 1867.
- Kodrębski J., *Teodor Dydyński (1836–1921)*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne, Seria I, 59 (1968), 135–149.
- Kodrębski J., *Wacław Aleksander Maciejowski jako romanista*, Czasopismo Prawno-Historyczne 26 (1974) 1, 197–223.
- Kodrębski J., *Prawo rzymskie w Polsce w XIX w.*, Łódź: Wydawnictwo UEŁ 1990.
- Korporowicz Ł.J., *Jan Kanty Rzeziński, Edward Gibbon i prawo rzymskie*, (w druku).
- Kozub W., *Antoni Zygmunt Helcel*, Kraków: Wydawnictwo PAN 1980.
- Literarische Nachrichten aus Polen*, w: *Blätter für literarische Unterhaltung* 23 (1840), 92.
- Maciejowski W. *Najnowsze dzieła prawne polskie*, w: *Biblioteka Warszawska* 2 (1841), 512–514.
- Milewski S., Redzik A., *Themis i Pheme. Czasopiśmiennictwo prawnicze w Polsce do 1939 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Iskry 2011.
- Patkaniowski M., *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego od reformy kollatajowskiej do końca XIX stulecia*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1964.
- Pikulska-Robaszkiewicz A., *Lichwa w państwie i prawie republikańskiego Rzymu*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1999.
- Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 2: 1780–2012, red. P.M. Żukowski, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2014.
- Rückert J., *Friedrich Carl von Savigny (1779–1861). Friedrich Carl von Savigny – ein Frankfurter in Berlin*, w: *Festschrift 200 Jahre Juristische Fakultät der Humboldt-Universität zu Berlin*, red. S. Grundmann et al., Berlin–New York: De Gruyter 2010, 133–177.
- Rzeziński J.H.S., *Rys historyczny prawa rzymskiego*, Kraków: Nakład i druk Józefa Czecha 1830.
- Rzeziński J.H.S., *Scholie do Gaja*, Kraków: Nakład i druk Józefa Czecha 1838.
- Sondel J., *Z dziejów Katedry Prawa Rzymskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, w: M. Kokowski (red.), *Prace Komisji Historii Nauki PAU*, t. 12, Kraków 2013, 81–116.
- Turchiarulo A., *Studi sopra Gans relativi al diritto romano*, Napoli: Francesco Rossi-Romano 1854.
- Wołodkiewicz W., *Gaius weroneński odzyskiwany*, *Palestra* 58 (2013) 3–4, 242–247.
- Zoll F. [art. rec. dot. *Institucje Gaja*, Zeszytu 1, w tłum. T. Dydyńskiego], w: *Czasopismo poświęcone Prawu i Umiejętnościom politycznym* 3 (1865) 6, 356–363 i 3 (1865) 7, 412–421.
- Zoll F., *Historia prawodawstwa rzymskiego*, cz. 2, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1906.

GAIUS AND SCIENTIFIC ACTIVITY OF JAN KANTY RZEZIŃSKI

Summary

Jan Kanty Rzeziński was a nineteenth-century Polish scholar from Kraków. He never became a famous Romanist. Nevertheless, his contribution to the development of Polish studies on Gaius and his *Commentaries* is important. Rzeziński was the very first Polish scholar who presented the discovery of Gaius' *Commentaries* to Polish society. In the academic year 1831–1832 Rzeziński lectured on Gaius at the Jagiellonian University. The lectures soon ceased, nevertheless, it was the first academic attempt to talk about Niebuhr's discovery.

In 1838 Rzeziński published a Polish translation of Gans's *Scholien zum Gajus*. The translation attracted much interest among Polish legal scholars and was broadly commented on. In the latter part of the century, it became a standard point of reference for the next generation of Romanist, including Teodor Dydyński.

Key words: Gaius' *Institutiones*, Jan Kanty Rzeziński, scientific method, systematic lecture

Nota o Autorze

Łukasz Jan KORPOROWICZ – doktor prawa rzymskiego, prawnik i kanonista, adiunkt w Katedrze Prawa Rzymskiego Uniwersytetu Łódzkiego. W 2015 r. obronił na Wydziale Prawa i Administracji UŁ rozprawę doktorską *Prawo rzymskie w orzecznictwie Izby Lordów w latach 1876–2009* (wydana w postaci monografii przez Wydawnictwo UŁ w 2016 r.). W swoich badaniach zajmuje się przede wszystkim wpływem prawa rzymskiego na prawo angielskie, historią prawa angielskiego oraz wpływem prawa rzymskiego na rozwój średniowiecznego prawa kanonicznego.

Kontakt e-mail: lkorporowicz@wpia.uni.lodz.pl

